

Történelem

A Börzsöny környékén a jégkor végén, mintegy 20-25 000 évvel ezelőtt jelent meg az ember. A pattintott kőszerszöket használó rénszarvasvadász-közösségek átmeneti szállásai a hegység lábánál elhelyezkedő löszteraszokon alakultak ki (Kismaros, Zebegény, Hont). Az újkőkortól (kr. e. VI. évezred) kezdve a földművelő és állattenyésztő népek is elsősorban a Duna és az Ipoly völgyéből kiemelkedő dombokon, kisebb sűrűségben pedig a Déli-Börzsöny medencéiben laktak. A régészeti ásatások az ókori kultúrákból számos lelőhelyet tettek ismertté. A 250 m-nél magasabb helyeken és különösen a hegység belsejében csak kivételesen telepedtek meg. Ezek közé tartozik a perőcsényi Jancsi-hegy (586 m) középső rézkori és korabronzkori települése. Mintegy 3000 évvel ezelőtt, a későbronzkorban viszont megszállták a hegységet, az erősített települések egész sora jött létre a legkiemelkedőbb csúcsokon: Jelenc-hegy (430 m), Rustok-hegy (484 m), Godóvár (574 m), Magyar-hegy (714 m), Pogányvár (823 m), Magosfa (916 m), Hajagos. A 300-500 x 100-300 m-es területet védelmező, kőből és földből épült sáncok maradványai a legtöbb földvárban ma is impozáns látványt nyújtanak. A koravaskorban területünk az Alpok térségéből származó halstatti kultúra és a délországi síkságról érkezett szkíta kultúra találkozási övezete volt. Előbbinek állatfejes díszítésű, különleges urnát tartalmazó sírját a szobi Öregfalu-dűlőben, utóbbinak temetőjét Szob belterületén és Vámosmikola-Istvánmajorban tárták fel. Kr. e. III-II. század-ból származó jelentős kelta temetőt ástak ki a szobi kőútonál. A sírmellékletek közül kiemelkedik egy görög-országi bronzedény és több különleges mintájú kardhüvely.

Az időszámításunk kezdete körüli időben a Dunántúl Pannónia provincia néven a római birodalom része lett. A Börzsönyben germán eredetű kvádok éltek. Ellenük építették ki a rómaiak a pannóniai határ legerősebb védelmi rendszerét a Dunakanyarban. A Duna bal partján, Szob és Verőce mellett építettek hidfőállást. Utóbbinak konzervált alapfalai ma is láthatók.

A népvándorláskor népei közül az avarok tudták hosszabb ideig uralmuk alatt tartani a Kárpát-medencét (586-IX. sz.). Temetőiket Verőcén, Kismaroson, Szobon, Letkésen és Vámosmikolán tárták fel.

A magyar honfoglalás krónikásai említést tesznek a nógrádi várról, és a szobi révről. A temetők tanúsága szerint a honfoglalók megszállták az Ipoly völgyét is. Szláv lakosságra utal néhány falu neve: Bernece, Kemence, Nógrád, stb. Az Árpád-kor végére ezek azonban beleolvadtak a magyarságba. Az államalapításkor két ispánsági vár is épült a Börzsöny szélén: Hont és Nógrád. Mindkettő egy-egy vármegye névadója lett. Az Árpád-korban csaknem valamennyi mai falu előzménye kialakult (csupán Kismaros, Kóspallag és Zebegény XVIII. századi telepítésű). 15 olyan falu is volt, amely legkésőbb a török korban végleg elpusztult, emléküket ma már csak dűlőnév őrzi: Hanta, Orzsán, Szomolya, Társa, stb. A királyi székhely, Visegrád közelsége miatt szabad királyi város rangot kapott Nagymaros, ahol német telepesek éltek. Ugyancsak németek voltak a Börzsönyi bányászok. A vadászterületként szolgáló királyi birtokok mellett egészen az 1945-ig fennálló egyházi nagybirtokok jöttek létre.

A Börzsönyben több középkori vár maradványa figyelhető meg. Még az államalapítás korában emelték a bernecebaráti Templom-hegy sáncát. A XII-XIII. században kisméretű, lakótornyos, sánccal körülvett föld- és kővárok épültek (Biber-vár, Pusztatorony, Csehvár, Kámor, Királyrét-Várhegy, Zuvár). Többségük a XIV. század elején - talán a Csák Mátéval folytatott harcok idején - elpusztult. (Az itt nem említett fontosabb várak vázlatos történetét a látnivalóknál tárgyaljuk.) A királyi Magyarország és a török birodalom ütközőzónájába került táj népét a gyakori háborúk, portyázások megtizedelték, a falvak jó része teljesen elnéptelenedett. A XVIII. században a magyar lakosság mellé németek (Berkenye, Kismaros, Nagybörzsöny, Zebegény, stb.) és szlovákok (Ipolydamásd, Kóspallag, Márianosztra, Nógrád stb.) érkeztek.

Forrás: Börzsöny és az Ipoly völgye turistaatlasza (Kiadó: Cartographia Kft.)